

Osmanlı Şehbenderliklerinde İmam İstihdamı

Musa Kılıç*

Özet

Şehbender, Osmanlı Devleti'nin kendi konsoloslukları için kullandığı bir kavramdır. Ticari maksatla kurulmakla birlikte siyasi vazifeler de yerine getiren şehbenderlikler, çoğunlukla başşehbender, şehbender ya da şehbender vekili unvanını taşıyan sadece bir görevli tarafından idare edilmekteydiler. Fakat bazı şehbenderliklerde kâtip, kañçılar, tercüman, kayyum, bekçi gibi çalışanlar da bulunabilmekteydi. Sayıları az olmakla birlikte şehbenderliklerde istihdam edilen görevlilerden biri de imamlardı. İlk şehbender imamı Sultan Abdülaziz döneminde, Akdeniz'de seyahat eden gemiler için önemli bir uğrak noktası olan Malta'ya tayin edilen Mustafa Hamdi Efendi'ydi. II. Abdülhamid döneminde büyükelçilik seviyesindeki Osmanlı temsilciliklerine sefaret imamları atandığı gibi imam gönderilen şehbenderliklerin sayısı da artırılmıştı. 1318 Hariciye Salnamesine göre; Malta, Bükreş, Korfu, Pire, Rostov ve Taygan şehbenderliklerinde görevli imamlar bulunmaktaydı. Son şehbender imamı tayini ise Birinci Dünya Savaşı sırasında Habeşistan Addis Ababa'ya yapılacaktı. İmam tayin edilen şehbenderlikler ya Müslüman tüccarlar için önemli bir uğrak noktasında ya da İslam nüfusunun yoğun olduğu bölgelerdeydi. Ayrıca sadece muvazzaf şehbenderlerin olduğu yerlere imam tayini yapılmıştı. Şehbender imamları, Meşihat Dairesi tarafından seçilip Hariciye Nezaretine önerilerek tayin edilmekteydi. Asli görevleri, Müslümanların dini vecibelerini yerine getirmelerine yardımcı olmaktı. Nitekim imamların tayin edildiği şehbenderliklere genellikle birer mescidin de inşa edildiğini görmekteyiz. Bu açıdan şehbender imamlarını günümüzde yurt dışındaki camilerde vazifeli din görevlilerinin öncüsü olarak kabul edebiliriz. Bunun yanında farklı siyasi misyonlar üstlenen şehbender imamları da bulunmaktaydı.

Büyük oranda Osmanlı arşiv belgelerine dayanarak hazırlanacak olan bildirimizde hangi şehbenderliklere ve niçin imam tayin edildiği tespit edilmeye çalışılacak, nasıl seçildikleri, seçimlerinde dikkat edilen hususlar, kimlerin görev aldığı, hangi dini hizmetleri gördükleri, eğer varsa bu hizmetlerinin dışında ne gibi faaliyetlerde buldukları, bölge halkı ve şehbender çalışanlarıyla ilişkileri, maaşları, karşılaşılan sorunlar ve görevden azilleri gibi konular hakkında bilgi verilecektir.

Anahtar Kelimeler: İmam, Şehbender, Osmanlı.

* Doç. Dr., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Eskişehir/
TÜRKİYE, musakilic@ogu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-4720-9939,
DOI: 10.37879/9789751756442.2023.33

The Imams Employed in Ottoman Consulates

Abstract

The term shehbender is used by the Ottoman administration for its own consulates. This office had initially been charged with commercial tasks, but it had also political duties. It was usually presided by an officer called chief shehbender, shehbender proper or vice-shehbender. In some other cases, there were other consular staff such as clerks, counsellors, translators, custadions, wardens etc. Another member of the consular staff was the imam, who was a Muslim religious leader, but their numbers were limited. The first of the imams employed in Ottoman consulates was Mutafa Hamdi Effendi, who had been appointed by the Sultan Abdülaziz to Malta, cross-roads for the ships navigating in the Mediterranean. During the reign of Abdulhamid II the consular imams began to be appointed to the embassies and their number increased. According to the the yearbook of the foreign ministry for the year of 1318 (After Hagira), there were imams employed at the consulates of Malta, Bucharest, Corfu, Pirus, Rostov and Taganrog. The last of the offices home to an imam to be appointed during World War I was in Addis Ababa. The locations chosen for the offices of shehbenders, i.e. for the consulates, were either the junction points for Muslim merchants or the regions mostly populated by Muslim people. The imams, meanwhile, were being appointed only to the agencies presided by shehbenders in active service. The imams employed in these consulates were selected by the office of Sheykhul-Islam, to be further offered for the approval of and to be appointed by foreign Ministry. Their principal mission was to help the Muslims in fulfilling their religious practices. That's why the consulates home to imams were usually annexed by mosques. In this respect, the imams employed in Ottoman consulates can be regarded as the pioneers of the contemporary religious personnel employed in mosques abroad. But the former had various political missions as well.

In this paper it was expected that the consulates chosen for the appointment of imams would be determined and the reasons why they were appointed would be explained. It was also aimed to give information about how they were elected and decided, about which religious services they performed and about what other activities they were engaged in, as well as about the state of the people in the vicinity of the consulate and their relations with the shehbender, the salaries of shehbenders, the problems they faced and their removal from the office.

Keywords: Imam, Shehbender, Ottoman.

Giriş

Türkiye Cumhuriyeti Diyanet İşleri Başkanlığı 1970'lerden bugüne kadar yurtdışındaki Türk vatandaşlarına ve Müslümanlara din hizmeti sunmaktadır.¹ Bu hizmetler için yurtdışında dini ataşeler ve kendine ait camilerde imamlar istihdam edilmektedir. Aslında Osmanlı Devleti'nin son döneminde, sayıları az da olsa benzer nitelikteki hizmetler sunmak amacıyla sefarethane ve şehbenderliklerde imamların vazifelendirildiği bilinmektedir.

İlk şehbender imamı tayini 1864 yılında Malta'ya yapıldı. Fakat bu, Osmanlı Devleti'nin bir dış temsilciliğine yaptığı ilk din adamı ataması değildi. Daha önce bazı Osmanlı sefarethanelerinde imam istihdamı söz konusudur. Örneğin meşhur Hoca Tahsin Efendi, 1862-1867 yılları arasında Paris'te sefaret imamı olarak görev yapmıştı.² Fakat bu tür örnekler istisnaiydi. Büyükelçilik düzeyindeki sefarethane kaçırlaryası içerisinde imam istihdamı ancak II. Abdülhamid döneminde kurumsal hale gelecekti.³

Malta Şehbenderliği için bir imam tayinini dile getiren ilk isim, o sırada adı geçen bu adada Osmanlı şehbenderi olarak bulunan Antuan Naum Duhani idi.⁴ Duhani, 17 Nisan 1864 tarihinde Hariciye Nezareti'ne gönderdiği bir arizada Malta'da mukim İslam ahali ve adaya uğrayan gemilerde görevli Müslüman gemicilerin serbest bir şekilde ibadet yapabilecekleri bir mekân olmadığı konusunda kendisine şikâyetle bulduklarını ifade etmekteydi. Duhani'ye göre; Müslümanlar için bir ibadethane inşasına resmi yollarla izin istense ve mahalli yöneticiler tarafından buna izin verilse bile Maltızların taassubu bu teşebbüsü akim bırakacaktı. Zira mevcut kanunlar, sadece iki Hıristiyan mezhebine ibadethane serbestliği

- 1 Hasan Yavuzer, "Diyanet İşleri Başkanlığının Kurumsal Yapılanması İçinde Cami Hizmetlerine Sosyolojik Bir Bakış", *SBAD*, S. 12, Eylül 2008, s. 183.
- 2 Ömer Faruk Akün, "Hoca Tahsin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C XIII, 1998, s. 199-200.
- 3 Sefaret imamları hakkında bk. Musa Kılıç, "Osmanlı Devleti'nin Sefaret İmamları", *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, C VII, S. 16, s. 762-782.
- 4 Antuan Naum Duhani, ilk Osmanlı tiyatrosunu açan Suriye Hıristiyanı Mihail Naum Duhani'nin (Tütüncü) oğludur. Memuriyet hayatına Babiali Tercüme Odasında başlamış, önce Paris daha sonra da Madrid sefaretlerinde görev almıştır. 1863 yılında Malta şehbenderliğine tayin edilmiş ve 2 Mart 1886 tarihinde aynı adada vefat etmiştir. Bk. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), İrade Hariciye (İ.HR.), 78/3835, 3 Ağustos 1851; BOA, İ.HR., 114/5557, 14 Ağustos 1854; BOA, Hariciye Nezareti Mektubi Kalemî (HR.MKT), 246/55, 18 Temmuz 1858; BOA, Hariciye Nezareti Londra Sefareti (HR.SFR.3.), 323/77, 24 Mart 1886.

vermekteydi. Bu mezheplerden biri bölge halkının kahir ekseriyetinin mensup olduğu Katoliklik ve diğeri ise İngiliz hükümetinin resmi mezhebi Protestanlık idi. Yahudilere ve Ortodoks Rumlarına, dini ayinlerini ancak hiçbir dini alamet ve işaretin bulunmadığı meskenlerde icra edebilmeleri koşuluyla izin verilmekteydi. Yine de Antuan Naum Duhani, bu meselenin halli için bir öneride bulunmaktaydı. Yakın zamanda şehbenderhanenin bulunduğu binanın kira sözleşmesi sona erecekti. Şehbenderhanenin daha geniş bir yere taşınması durumunda bunun bir odası ibadethane olarak kullanılabilirdi. Ayrıca Duhani, Cuma günleri ve Ramazan ayında Müslümanlara namaz kıldırabilmek ve bir vefat durumunda dini vebeleri yerine getirebilmek maksadıyla şehbenderhaneye bir imam tayin edilmesini istirham etmekteydi.⁵

Antuan Naum Duhani'nin bulduğu çözüm yolu yani şehbenderhanenin bir odasının ibadet için kullanılması diplomatik temayüllere uygun bir yöntemdi. Avrupa'da Reform döneminde yaşanan mezhepsel bölünmenin ardından farklı mezhebe mensup elçilerin, görevli buldukları devletler nezdinde kendi inançlarına göre ibadetlerini yerine getirmeleri bir sorun olarak ortaya çıkmıştı. Farklı mezhebe mensup elçiler kendi elçiliklerinde şapeller inşa etmek ve istedikleri gibi ibadet etmek istiyorlardı.⁶ Hatta bu mesele kimi zaman derin diplomatik krizlere neden olmuştu. Bu krizler XVII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren elçiliklerin ve diplomatların dokunulmazlıkların genişletilmesiyle aşılabildi. Artık diplomatik misyonlarda bir ibadethanenin bulunmasına izin verilmeye başlandı.⁷ Nitekim Antuan Naum Duhani de şehbenderhanenin bir odasının Müslümanların ibadeti için kullanılacağını bildirdiğinde Malta'daki yerel yetkilileri bunda bir sakınca görmemişlerdi.⁸ Yerel otoritelerin de izin vermesinden kısa bir süre sonra da Mustafa Hamdi Efendi, adaya gelen Müslümanlara namaz kıldırarak ve diğer dini vebeleri yerine getirmek üzere 1000 kuruş maaşla Osmanlı Devleti'nin ilk şehbender imamı olarak Malta'ya tayin edildi.⁹

5 BOA, İ.HR., 208/11971, 17 Nisan 1864; BOA, Hariciye Nezareti Tercüme Odası (HR.TO.), 323/26, 17 Nisan 1864.

6 G.R. Berridge-Alan James, *A Dictionary of Diplomacy*, Palgrave Macmillan Press, New York 2003, s. 88.

7 Christer Jönsson-Martin Hall, *Essence of Diplomacy*, Palgrave Macmillan Press, New York 2005, s. 61

8 BOA, Hariciye Nezareti İdare (HR.İD.), 1589/58, 29 Aralık 1864.

9 BOA, İ.HR., 209/12054, 16 Eylül 1864.

İmam İstihdam Edilen Osmanlı Şehbenderlikleri

Osmanlı Devleti yalnızca Malta, Taygan, Rostof, Atina-Pire, Korfu, Bükreş, Kalas, Sünn ve Addis Ababa'da şehbender imamı istihdam etti. İlk atamadan sonra Malta gibi sürekli imam istihdam edilen şehbenderlikler olduğu gibi yalnız bir tek şehbender imamının görevlendirildiği yerler de bulunmaktaydı. Şehbender imamı genellikle Müslüman cemaatinin yoğun olduğu ve şehbenderliğe bağlı bir ibadethanenin bulunduğu yerlere tayin edildi. Kimi zaman da şehbender imamı tayin edildikten sonra bir ibadethane inşası gündeme geldi. Nitekim Malta'da ilk şehbender imamının göreve başlamasından sonra yerel yöneticiler tarafından hibe edilen arsaya yeni bir mezarlık ve mescit inşa edilecekti.¹⁰

Osmanlı Devleti, ikinci imam tayinini Rusya'ya bağlı Karadeniz'e kıyısı olan Taygan (Taganrog) şehrinde bulunan şehbenderliğe yaptı. Bu tayin o şehirde bulunan Müslümanların talebi üzerine gerçekleşmişti. 1869 yılında farz namazlarını eda edebilmek için uygun bir mahallin kiralanması ve bir imamın tayini talebiyle Osmanlı şehbenderliğine müracaatta bulundular. Babialı de İslam ahalisinin dini vazifelerini yerine getirmekten mahrum kalmaması için aylık 10 ruble karşılığı bir yerin kiralanması ve en azından yaz mevsimi için geçici olarak 30 ruble maaşla şehbenderhaneye bir imamın tayini yönünde bir karar aldı.¹¹ Bu geçici durumunun üç dört yıl kadar devam ettiği ve daha sonra imam kadrosunun daimî hale getirildiği anlaşılmaktadır.¹²

Taygan'a çok yakın mesafedeki Rus şehri Rostof'da (Rostov) bulunan şehbenderlik için de bir imam kadrosu ihdas edilmiştir. Rostof'a imam tayininde ise şehbender vekili Kirkor'un gayretleri söz konusudur. Rostof'ta göreve başlamasından sonra pek çok Müslümanın yaşadığı bu şehirde ibadet edilebilecek bir cami bulunmaması Kirkor Efendi'nin dikkatini çekmişti. Üstelik Müslüman çocukları da İslami terbiye ve eğitimden mahrum kalmaktaydı. Bu nedenle Rostof'un ileri gelen Müslümanlarıyla istişare yaparak maaşının oradaki İslam Cemaati tarafından ödeneceği bir imam görevlendirilmesi ve şehbenderhanede ibadet

10 Malta'da bulunan Müslüman mezarlık ve mescidi için bk. Conrad Thake, *The Ottoman Muslim Cemetery in Malta*, Best Print Co., Malta 2020; Mehmet Tütüncü, "Malta Türk Şehitliği", *Savaş Tarihi Araştırmaları Uluslararası Kongresi, 100. Yılında 1. Dünya Savaşı ve Mirası*, C I, 6-8 Kasım 2014, Çanakkale Valiliği Yayınları, Çanakkale 2015, s. 501-528.

11 BOA, Hariciye Nezareti Petersburg Sefareti (HR.SFR.1.), 20/6, 25 Nisan 1869; BOA, HR.İD., 1590/32, 15 Mayıs 1869; BOA, HR.İD., 1590/33, 15 Mayıs 1869.

12 Burada görevlendirilen ilk imamın 1873 yılından itibaren düzenli maaş almaya başladığı görülmektedir. Bk. BOA, Şura-yı Devlet (ŞD.), 925/22, 20 Ekim 1893.

için yer tahsisi için Babıali'ye başvuruda bulundu. Bir süre sonra Rostof'ta görevli ilk imama devlet tarafından maaş bağlanarak kadro tahsis edildi. Fakat şehbenderhanede ibadet ve dini eğitim için tahsis edilen yerin yetersiz kaldığı anlaşıldı. Bu nedenle Kırkor Efendi, mektep ve cami olarak kullanılmak üzere ayrı bir hanenin kiralanmasını Babıali'den talep etti. Nitekim bu talep, Babıali tarafından uygun görülerek mektep ve cami kirası olarak 1000 ruble tahsis edildi.¹³

Yunanistan'da da biri Atina-Pire diğeri de Korfu'da olmak üzere iki Osmanlı şehbenderhanesinde imam kadrosu ihdas edilmiştir. Atina-Pire şehbenderliğine imam kadrosu verilmesinde Atina sefaretinin tavsiyesinin etkili olduğu görülmektedir. Bu sefaretten gönderilen bir arızada Teselya topraklarının terk edilmesinden sonra başta civar şehirlerden olmak üzere Osmanlı tebaasından pek çok Müslüman'ın Yunanistan'a gelip gittiği ve bunlardan bazılarının hastalanarak vefat ettiği ifade edilmekteydi. Fakat Yunan memurları vefat edenler için dini vazifeler yapılmasına izin vermemekteydi. Böylece Atina-Pire şehbenderhanesine bir imam tayin edildi.¹⁴ Bu tayinden kısa bir süre sonra Atina ve Pire'de yaşayan ve gelip giden Müslümanların çok olması nedeniyle içerisinde cami ve imam için hane bulunan bir kabristan yapılması yönünde karar alındı.¹⁵ Fakat bu proje defalarca gündeme gelmesine rağmen bir türlü yerine getirilemeyecekti.

Tıpkı Malta gibi Korfu da hem bir ada hem de en eski Osmanlı şehbenderliklerinden birine ev sahipliği yapmaktaydı. Burada şehbender imamı istihdamı Meşihat Dairesine yapılan bir başvurunun neticesidir. 1884 yılında Berat sabık naibi Mehmed Mesud Efendi, Meşihat Dairesine başvuruda bulunarak Korfu'da Müslümanların defnedilebileceği bir mezarlık olmadığı ve orada vefat edenler için dini vazifelerin yapılamadığı iddiasında bulunarak şehbenderhaneye bir imam tayin edilmesi talebinde bulunmuştu. Korfu şehbenderliğinden gelen cevapta ise eskiden beri bir Müslüman mezarlığı bulunduğu ve orada vefat eden Müslümanların dini vecibelerinin bir şekilde yerine getirilerek defnedildikleri belirtilmişti. Fakat ticaret amacıyla Korfu'ya çok fazla Müslüman geldiği için şehbenderliğe imam tayin edilmesi yerinde bir karardı.¹⁶ Böylece Korfu'da bulunan Osmanlı şehbenderhanesine de bir imam kadrosu tahsis edildi.¹⁷

13 BOA, İ.HR., 297/18794, 14 Mart 1884.

14 BOA, İ.HR., 288/18074, 21 Şubat 1883; BOA, İ.HR., 289/18140, 19 Nisan 1883.

15 BOA, HR.İD., 1591/68, 1 Mart 1889.

16 BOA, HR.TO., 9/115, 6 Kasım 1884.

17 BOA, İ.HR., 298/18889, 19 Ağustos 1885.

Romanya sınırları içerisinde bulunan bazı şehbenderliklerde de imamlar istihdam edilmiştir. Fakat buradaki imam istihdamlarında bazı karışıklıklar mevcuttur. Bükreş'te tespit edilen ilk imam Selim Efendi arşiv kaynaklarında sefaret imamı¹⁸ Hariciye Salnamesinde ise başşehbenderlikte görevli imam olarak zikredilmekteydi.¹⁹ Aynı durum Selim Efendi'nin halefi Şaban Efendi için de geçerliydi. Onun da arşiv kayıtlarında hem sefaret imamı²⁰ hem de şehbender imamı olarak zikredildiğini görmekteyiz.²¹

Hem Kalas hem de Sünne'ye tayin edilen şehbender imamları için de bir karışıklık söz konusudur. Kalas şehrinde Osmanlı Devleti'nin yardımlarıyla Hamidiye isimli bir cami inşa edilmişti.²² Bu camiye maaşlı şehbenderlik hasılatından karşılanmak üzere Hasan Sıdkı Efendi isimli bir imam görevlendirilmişti.²³ Uzun yıllar görevde kalacak olan Hasan Sıdkı Efendi arşiv kayıtlarında genellikle Kalas Hamidiye Camii imamı olarak zikredilmekle birlikte en azından bir belgede de şehbender imamı olarak gösterilmektedir.²⁴ Sünne'de ise Osmanlı döneminden kalma bir cami mevcuttu. Romanya'nın bağımsızlığından sonra Hamidiye olarak isimlendirilen bu camiye de hasılatı şehbenderlikten karşılanmak üzere bir imam tayin edilmesine karar verilmişti.²⁵ Burada görevlendirilenler için de cami imamı ifadesi kullanılmaktadır. Fakat 1914 yılında Sünne'ye doğrudan bir şehbender imamı tayin edildiğini görmekteyiz.²⁶

Hariciye Nezareti'nin, Sırbistan'a bağlı Kragoyevaç şehrinde bulunan Osmanlı şehbenderhanesine de bir imam tayini yönünde bir kararı bulunmaktadır. 1889 yılında Kragoyevaç şehbender vekili tarafından gönderilen bir arizada şehirde 70 hane kadar Kıpti Müslümanın bulunduğu, bunların dinlerini muhafaza etmekle birlikte aralarında dini erkani bilen insan kalmadığından cehalet içinde kaldıkları

18 BOA, İ.HR., 316/20223, 3 Ekim 1889.

19 *Salnâme Nezâret-i Umûr-ı Hâriciyye 1302*, haz. Ahmed Nezih Galitekin, C IV, İşaret Yayınları, İstanbul 2003, s. 79.

20 BOA, HR.TO., 44/6, 8 Eylül 1891.

21 BOA, Hariciye Nezareti Sofya Sefareti (HR.SFR.04.), 604/14, 9 Ekim 1907.

22 Galip Çağ, "Osmanlı Tunası'nda Bir Mabet İnşası: Kalas (Galati) Hamidiye Cami-i Şerifi", *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 16, 2016, s. 281

23 BOA, HR.TO., 43/78, 14 Nisan 1891.

24 Çağ, agm., s. 291.

25 BOA, İ.HR., 372/26, 12 Nisan 1901; BOA, Babı Ali Evrak Odası (BEO), 3425/256820, 4 Kasım 1908.

26 BOA, Hariciye Nezareti Siyasi (HR.SYS.), 2404/62, 6 Aralık 1914.

bildirilmektedir. Bu nedenle Hariciye Encümeni tarafından dini vazifelerini öğretmek ve çocuklarına ders vermek amacıyla şehbenderlik maiyetine 300 kuruş maaşla bir imam tayini kararı alındı.²⁷ Fakat kadro tahsisine rağmen herhangi bir atama yapıldığına dair bilgiye rastlayamadık.²⁸

II. Meşrutiyet sonrasında Johannesburg'da bir başşehbenderlik ihdas edilerek Ohannes Efendi bu göreve tayin edilmişti.²⁹ Ohannes Efendi, göreve başladıktan sonra İslam mekteplerine dağıtılmak üzere Kuran-ı Kerim gönderilmesi ve şehbenderhane maiyetine 1000'er kuruş maaşla iki imam tayin edilmesi talebinde bulunmuştu. Bunun üzerine Johannesburg'a 200 adet Kuran-ı Kerim gönderilmiş fakat imam tayini talebi bütçe yetersizliği nedeniyle reddedilmişti.³⁰

Son şehbender imamı tayini Habeşistan'ın Addis Ababa şehrine yapıldı. Bu atama diğerlerinden hayli farklı bir gerekçeye dayanmaktaydı. Birinci Dünya Savaşı sırasında Habeşistan'da başşehbender olarak oldukça faal olan Mazhar Bey bulunmaktaydı.³¹ Mazhar Bey, kendisine yardımcı olan Hacı Tefik Efendi'nin bazı hususi vazifeler verilebilmesi için resmi bir sıfat izafesi gerekli olduğunu ve adı geçen zatın dini ilimlerde bilgili olmasından dolayı şehbender imamı olarak tayin edilmesini talep etmişti. Bu talep bizzat Harbiye Nazırı Enver Paşa tarafından uygun bulunmuştu.³²

Şehbenderhanelerde Görev Yapan İmamlar

Şehbender imamı tayinleri hakkında herhangi bir düzenleme ya da talimat olduğuna dair bir bilgi bulunmamaktadır. Başlangıçta şehbender imamları doğrudan Hariciye Nezareti tarafından tayin edilirdi. Kimi zaman merkezden bir atama yapmak yerine şehbenderin ya da şehbenderliğin bulunduğu yerdeki Müslüman cemaatinin seçtiği isimler onaylanırdı. Örneğin Korfu'ya tayin edilen ilk imam Mehmed Salih Efendi, o sırada şehbender olan Azaryan Efendi'nin önerdiği bir isimdi.³³ Hasan Hüsnü Efendi ise Taygan'daki vazifesinden ayrıldıktan

27 BOA, İ.HR., 315/20204, 26 Ağustos 1889.

28 Kadronun boş olduğuna dair bk. BOA, BEO., 2105/157831, 2 Temmuz 1903.

29 Ahmet Uçar, *Unutulmayan Miras, Güney Afrika'da Osmanlılar*, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2008, s. 498.

30 BOA, HR.SFR.3., 673/35, 6 Nisan 1912.

31 Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Güney Siyaseti, Habeş Eyaleti*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1996, s. 170.

32 BOA, HR.SYS., 2335/36, 4 Temmuz 1915.

33 BOA, HR.İD., 727/7, 13 Ekim 1885.

sonra maaşı Rostof'ta sakin Müslüman tüccarlar tarafından karşılanmak üzere imam olarak hizmet vermeye başlamıştı. Fakat bir süre sonra işleri bozulduğu için imam maaşı ödeyemeyen tüccarlar Babıali'ye toplu bir dilekçe göndererek Hasan Hüsnü Efendi'ye maaş bağlanarak imam olarak tayin edilmesini talep ettiler ve bu talepleri kabul edildi.³⁴

Şehbender imamı atamalarından kimi zaman Osmanlı Devleti ile yerel Müslüman cemaati karşı karşıya gelmekteydi. Özellikle Rostof'ta bulunan Müslüman cemaatin merkezden yapılan atamalara itiraz etmesi dikkat çekicidir. Örneğin Rostof'taki ilk şehbender imamı Hasan Hüsnü Efendi'nin hastalığı sırasında Hafız Ahmed Efendi isimli bir imam vekaleten bu görevi üstlenmişti. Hasan Hüsnü Efendi'nin vefatından sonra Rostof Müslüman cemaati Hafız Ahmed Efendi'nin bu göreve asaleten atanmasını talep etmişti.³⁵ Aynı sıralarda Hariciye Nezaretine Hasan Hüsnü Efendi'nin biraderi Hafız İshak Efendi tarafından da bir dilekçe gönderilmişti. Kardeşinin sağlığında dahi dört yıl boyunca vekalet etmiş olan yeğeni Hafız Yusuf'un asaleten tayin edilmesini istiyordu. Hatta Hafız Yusuf'un bu görev için uygun olduğunun şehbenderlik ve Rostof Müslümanları tarafından da tasdik edileceğini bildirmekteydi.³⁶ Fakat Rostof şehbenderliğine göre; Yusuf Efendi yaşı genç olduğu için yerine İstanbul'dan bir imam tayin edilmesi uygundu. Sonuçta merkezden bir imam tayin edildi.³⁷

Yine Rostof'ta Ahmed Nazif Efendi'nin atanmasıyla benzer bir kriz yaşanmıştı. Bu atama Rostof'ta yaşayan Tatarları rahatsız etmiş gözükmekteydi. Tatar cemaati İstanbul'dan gelen Ahmed Nazif'in değil daha önce adı zikredilen Hafız Ahmed Efendi'nin atanması gerektiğini düşünüyordu. Rostof'daki Osmanlı şehbenderine göre; ilk şehbender imamı Hasan Hüsnü Efendi'nin döneminden beri Tatarlarla Müslüman ahali arasındaki çekişme mevcuttu.³⁸ Nitekim Ahmed Nazif'in göreve başlamasından sonra Rostof'ta esnaflık yapan bazı kişiler tarafından Babıali'ye bir dilekçe gönderildi. Bu dilekçeden anlaşıldığına göre, isim benzerliğinden dolayı bir karışıklık mevcuttu. Şehbender ve Rostof'taki Müslüman cemaati vekil olarak görev yapan Hafız Ahmed Efendi'nin tayin edildiğini zannetmişlerdi. Fakat Hafız Ahmed Nazif'in Rostof'a gelmesiyle büyük bir şaşkınlık yaşanmıştı.

34 BOA, HR.İD., 1590/67, 22 Şubat 1884; BOA., HR.İD., 1590/69, 7 Eylül 1884.

35 BOA, HR.TO., 399/21, 12 Haziran 1893.; BOA., HR.TO., 632/46, 12 Haziran 1893.

36 BOA, Hariciye Nezaretı Tahrirat (HR.TH.), 130/79, 10 Haziran 1893.

37 BOA, HR.TH., 132/85, 22 Ağustos 1893.; BOA., HR.TH., 133/21, 05 Eylül 1893.

38 BOA, HR.İD., 2042/9, 5 Ocak 1896.

Dilekçede Rostof'un Müslüman ahalisi ve esnafı kendilerinin tanıyıp bildikleri ve güvendikleri Hafız Ahmed Efendi'nin asaleten imamlığa tayin edilerek Hafız Ahmed Nazif Efendi'nin İstanbul'a geri çağırılması istenmekteydi.³⁹ Rostof'taki gerginlik Babialı'yı tedirgin etmiş olmalıdır. Zira bir süre sonra Ahmed Nazif'in görev yeri değiştirilerek Malta'ya tayin edildi.⁴⁰

II. Abdülhamid döneminden itibaren Meşihat Dairesi'nin de şebbender imamlarının tayininde söz hakkı olduğu anlaşılmaktadır. Burada yapılan sınavlarla atanacak isimler belirlenerek Hariciye Nezareti'ne bildiriliyordu. Örneğin Pire ve Atina şebbenderliğine tayin edilen ilk imam olan Resul Hayri Efendi'nin Bâb-ı Vâlâ-yı Fetvapehâhî marifetiyle Meclis-i Mesâlih-i Talebe'ce imtihanı yapıldıktan sonra ataması yapılmıştı.⁴¹ Aynı şekilde Hafız İbrahim Efendi, Meşihat Dairesinin düzenlediği imtihandan sonra Rostof'a tayin edilmişti.⁴² Benzer sınavlar 1891 yılından itibaren büyükelçilik statüsüne sahip Osmanlı sefarethanelerine atanacak isimlerin belirlenmesinde de uygulandı.⁴³ Bununla birlikte, II. Meşrutiyetin ilanından sonra hem sefaretlere hem şebbenderliklere imam tayini vazifesini Hariciye Nezareti'nin kendi uhdesine almak istediği anlaşılmaktadır. Fakat bu duruma Meşihat Dairesi'nin tepkisi gecikmemiştir. Bu daireden Sadarete gönderilen bir arzıda sefaret ve şebbender imamlarının buldukları mahallerdeki Müslümanlara dinin farzları ve akidelerini öğretmek, Osmanlı Devleti'ne rabitalarını güçlendirmek gibi vazifeleri bulunduğundan dolayı fazilet ve dirayet sahibi kişilerin imamlığa tayinini sağlamak için eskiden olduğu gibi bu imamların Meşihat içerisinde yer alan Bab-ı Fetva'da yapılacak sınavlarla belirlenmesi istenmiştir.⁴⁴

Şebbender imamları doğal olarak genellikle medrese eğitimi almış kişilerden seçilirdi. Örneğin ilk şebbender imamı Mustafa Hamdi Efendi, doğduğu köy olan Safranbolu'ya bağlı Kotari karyesinde sıbyan mektebini bitirdikten sonra 11 yıl boyunca Safranbolu'da bulunan Kazdağlıoğlu medresesinden icazetname almıştı.⁴⁵ Korfı ve Rostof'ta imamlık yapmış olan Ramazan Efendi, Dersaadet

39 BOA, HR.TH., 177/4, 26 Haziran 1896.

40 BOA, İ.HR., 356/57, 3 Kasım 1897.

41 BOA, İ.HR., 289/18140, 27 Nisan 1883.

42 BOA, HR.TH., 132/85, 22 Ağustos 1893; BOA, HR.TH., 133/21, 05 Eylül 1893.

43 Kılıç, agm., s. 766-767.

44 BOA, BEO., 3716/278693, 10 Mart 1910.; BOA, BEO., 3722/279140, 26 Mart 1910.

45 BOA, Hariciye Sicill-i Ahval İdare-i Umumiyesi Müdüriyeti (HR.SAİD.), 2 /14, 27 Mart 1891.

Dökmeci Sani medresenişinlerinden olup Süleymaniye Camii Şerifinde tahsil görmüştü.⁴⁶ Fakat şehbender imamlarından en azından bir kişinin medrese dışından yetiştiğini biliyoruz. Atina ve Pire şehbender imamı Resul Hayri Efendi sıbyan ve rüşdiye mekteplerinde eğitim alarak Mülkiye mektebine girmiş fakat ikinci sınıfı bitirdikten sonra ayrılmak zorunda kalmıştı. Nitekim bu eğitimi sayesinde diğer şehbender imamlarından farklı bir kariyeri olacaktı. Resul Hayri Efendi, Atina-Pire şehbender imamlığından sonra Podgoriçe, Ayamavra ve Poli'de şehbender vekilliği, Narda'da şehbenderlik, Cenevre ve Cenova'da ise başşehbenderlik görevlerinde bulunacaktı.⁴⁷

Şehbender imamları yurt dışında görev yaptıkları için dil bilmemeleri sıkıntılara neden olabilirdi.⁴⁸ Ama medrese mezunu imamların en azından bir parça Arapça bildiklerini varsayabiliriz. Ayrıca şehbenderliklerin buldukları bölgelerden ve çevrelerinden seçilen imamların o yörede konuşulan dillerden bir veya birkaçını bildikleri düşünülebilir. Örneğin Korfu'ya tayin edilen Mehmed Salih bugün Arnavutluk sınırları içerisinde yer alan Delivo kazasının Tatzat karyesindedir.⁴⁹ Yine halefi Ramazan Efendi, Priştine şehrindeydi.⁵⁰ Mustafa Hamdi Efendi uzun yıllar görev yaptığı Malta'da en azından İtalyanca'yı konuşabilecek kadar öğrenmişti.⁵¹ Dil konusunda en yetenekli isim Resul Hayri Efendi'ydı. Türkçe, Arapça, Rumca ve Fransızca okuyup yazabilmekteydi. Ayrıca Arnavutça konuşabiliyor ve İtalyanca anlayabiliyordu.⁵²

Osmanlı Devleti'nin fahri ve muvazzaf yüzlerce şehbenderhanesi bulunmasına rağmen imam tayin edilen şehbenderliklerin sayısının çok az olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu şehbenderliklerde görev yapan imamlardan bazıları hakkında yeterli bilgiye ulaşılmış olmamıza rağmen bir kısmının sadece ismini tespit edebildik. Örneğin Malta'da görev yapan şehbender imamları ve görev tarihleri doğru bir şekilde tespit edilebilmiştir. Buna göre Malta'da görev yapan şehbender imamları şunlardı;

46 BOA, HR.TH., 91/10, 1 Temmuz 1889.

47 BOA, Dahiliye Sicill-i Ahval Defterleri (DH.SAİDd.), 26/89, tsz.

48 Malta şehbenderi Fevzi Bey, imam Mustafa Cemaleddin Efendi'nin hiçbir lisan bilmediği ve yapacak işi olmadığından adada boş boş dolaştığını ifade etmekteydi. BOA, HR.SFR.3., 707/34, 23 Mart 1914.

49 BOA, HR.İD., 727/7, 13 Ekim 1885.

50 BOA, HR.TH., 91/10, 1 Temmuz 1889.

51 BOA, HR.SAİD., 2 /14, 27 Mart 1891.

52 BOA, DH.SAİDd., 26/89, tsz.

İsim	Görev Süreleri
Mustafa Hamdi Efendi	1864-1897
Ahmed Nazif Efendi	1897-1912
Hüseyin Hüsnü Efendi	1913
Mustafa Celaleddin Efendi	1913-1918

Mustafa Hamdi Efendi, Osmanlı Devleti'nin atadığı ilk şebbender imamı olmasının yanı sıra en uzun süreyle aynı şebbenderlikte görev yapan isimdi. Mustafa Hamid Efendi, memuriyet hayatına başladığı Malta'da otuz yıldan fazla görev yaptıktan sonra 1897 yılında buradan emekli olmuş⁵³ ve 20 Ağustos 1901 tarihinde vefat etmişti.⁵⁴ Onun halefi Ahmed Nazif Efendi ise Rostof şebbender imamlığından Malta'ya tayin edilmişti.⁵⁵ 2 Şubat 1912 tarihinde Malta'da vefat edene kadar görevinde kalmıştı.⁵⁶ Halefi Hüseyin Hüsnü Efendi yalnızca altı ay kadar görev yapabilmiş⁵⁷ ve önceki memuriyetinde işlediği bir suçtan dolayı azledilmişti.⁵⁸

Malta'daki son şebbender imamı Mustafa Celaleddin Efendi göreve başladıktan⁵⁹ bir süre sonra İstanbul'a izinsiz geldiği için azledilse de⁶⁰ yeniden tayin edilmişti. Fakat onun tekrar göreve başlamasından⁶¹ bir ay kadar sonra Osmanlı Devleti, Birinci Dünya Savaşına dahil olmuştu. Mustafa Celaleddin Efendi'nin diplomatik vazifesi olan bir memur olduğundan dolayı geri dönmesine izin verilmesi gerekirken İngiltere tarafından esir olarak Verdala Palace kampına konulmuştu. Bu süreçte Müslüman esirlere imamlık yapmıştı.⁶² Osmanlı Devleti'nin İngiltere'nin elindeki diğer esir memurlarla birlikte Mustafa Celaleddin'i kurtarmak için diplomatik

53 Mustafa Hamdi Efendi'ye 750 kuruş emekli maaşı bağlandı. Bk. BOA, ŞD., 956/75, 2 Ekim 1897.

54 Vefatından sonra eşine 375 kuruş maaş tahsis edilmiştir. Bk. BOA, ŞD., 999/26, 1 Ocak 1902.

55 BOA, İHR., 356/57, 3 Kasım 1897; BOA, BEO., 1036/77699, 9 Kasım 1897.

56 BOA, HR.SFR.3., 671/13, 18 Şubat 1912.

57 BOA, HR.SFR.3., 696/4, 1 Mart 1913.

58 BOA, HR.TH., 385/48, 4 Ağustos 1913.

59 BOA, HR.SFR.3., 697/19, 16 Aralık 1913.

60 BOA, Hariciye Umur-ı Hukukiye-i Muhtalita Müdüriyeti (HR.UHM.), 171/57, 30 Temmuz 1914.

61 BOA, HR.SFR.3., 703/87, 25 Eylül 1914.

62 BOA, HR.SYS., 2131/13, 6 Kasım 1915; BOA., HR.SYS., 2244/37, 29 Ekim 1916.

girişimleri sonuçsuz kalmıştı.⁶³ Mustafa Celaledin Efendi, ülkesine ancak savaşın sona ermesiyle dönebilecekti.⁶⁴

Malta'dan sonra imam ataması yapılan Taygan şehbenderhanesinde ilk göreve getirilen isim Hasan Hüsnü Efendi'ydi. Başlangıçta geçici görevle bu vazifeye getirilmişti. Vefatından sonra düzenlenen bir belgeye göre; 1873 yılından itibaren düzenli maaş başladığı anlaşılmaktadır.⁶⁵ Hasan Hüsnü Efendi buradan Rostof'a şehbender imamı olarak tayin edilmişti.⁶⁶ Fakat onun ardından Taygan'da imamlık yapmış isimler hakkında çok fazla bilgimiz bulunmamaktadır. Hasan Hüsnü Efendi'den sonra Demircizade Mehmed Efendi'nin Taygan şehbender imamlığına tayin edildiğini ve on yıldan fazla bu görevde kaldığını bilmekteyiz.⁶⁷ Yine daha önce Rostof'ta imamlık yapmış olan Ali Rıza Efendi'nin Taygan'da da görev aldığı bilgisine sahibiz.⁶⁸ Ayrıca Birinci Dünya Savaşı başladığı sırada Mehmed Efendi⁶⁹ isimli bir imam görev yapmaktaydı.⁷⁰

Bir diğer Rus şehri Rostof'ta görev yapan imamlar ise şu şekildeydi;

İsim	Görev Süreleri
Hasan Hüsnü Efendi	1884-1893
Hafız İbrahim Efendi	1893-1895
Ahmed Nazif Efendi	1896
Ali Rıza Efendi	1896-1898
Mustafa Hadi Efendi	1898-1904
Ramazan Efendi	1904-?
Mustafa Hadi Efendi	?-1912
İsmail Efendi	1912-1914

63 BOA, HR.SYS., 2239/3, 25 Şubat 1915.; BOA, Hariciye Nezareti İstişare Odası (HR.HMŞ. İŞO), 68/15, 18 Kasım 1915.

64 BOA, HR.SYS., 2236/9, 29 Aralık 1919; BOA, HR.SYS., 2211/72, 2 Temmuz 1920.

65 BOA, ŞD., 925/22, 20 Ekim 1893.

66 BOA, HR.İD., 1590/67, 22 Şubat 1884.

67 BOA, HR.TH., 156/74, 18 Mayıs 1895.

68 BOA, HR.TH., 263/16, 6 Kasım 1901.

69 Daha önce görev alan Demircizade Mehmed Efendi olması muhtemeldir.

70 Mustafa Yeni, "Dünya Savaşı'nda Osmanlı Şehbenderlerinin Eve Dönmesi", *Birinci Dünya Savaşı Odağında Tarih Boyunca Savaş*, ed. Metin Ünver-Mustafa Tanrıverdi, Hiper Yayın, İstanbul 2018, s. 176.

Rostof'ta görevlendirilen ilk imam, Taygan'a da ilk şebbender imamı olan Hasan Hüsnü Efendi'di.⁷¹ Hasan Hüsnü Efendi, vefat ettiği 3 Nisan 1893 tarihine kadar Rostof'daki şebbender imamlığı görevine devam etmişti.⁷² Yerine tayin edilen Hafız İbrahim Efendi⁷³ iki yıl kadar bu görevde kalmış ve 11 Haziran 1895 tarihinde İstanbul'da izinli bulunduğu sırada vefat etmişti.⁷⁴ İbrahim Efendi'den sonra bu göreve Ahmed Nazif Efendi getirilse de⁷⁵ kısa bir süre sonra daha önce belirttiğimiz gibi Malta'ya tayin edilmişti. Onun halefi Ali Rıza Efendi'nin⁷⁶ de Rostof'taki şebbender imamlığı uzun sürmemişti. Bozkır kazasının Aliçerçi köyünden Karaoğlu Ömer'in oğlu Mustafa Hadi Efendi⁷⁷ ise Rostof'ta iki farklı dönemde görev yapmıştı. İlk olarak 1898'de Rostof'a tayin edilmiş⁷⁸ ve 1904'te Korfu şebbender imamı Ramazan Efendi ile becayiş yapmıştı.⁷⁹ Ramazan Efendi'nin ne kadar görevde kaldığını bilmiyoruz fakat II. Meşrutiyet sonrası Mustafa Hadi Efendi bir kez daha Rostof'a atanmıştı.⁸⁰ Mustafa Hadi Efendi'nin azlinden sonra Rostof'a tayin edilen son şebbender imamı İsmail Efendi ise Birinci Dünya Savaşı'na kadar bu şehirdeki görevine devam etti.⁸¹

Atina-Pire şebbenderhanesinde bir imam görevlendirilmesi yönünde karar alınmasından sonra buraya tayin edilen ilk imam Ergirili Resul Hayri (Hayrullah) Efendi'dir. Resul Hayri Efendi burada 1883-1888 yılları arasında imamlıkta bulunduktan sonra Podgoriçe şebbender vekilliğine tayin edilmişti.⁸² Onun yerine tayin edilen Ali Rıza Efendi 1893 yılında uygunsuz hareketleri nedeniyle azledilmiş ve yerine sefaret imamlığı için Meşihat Dairesi tarafından yapılan sınavı geçen fakat herhangi bir sefarete tayin edilemeyen Eğinli Hafız Ali Efendi tayin

71 BOA, HR.İD., 1590/67, 22 Şubat 1884.

72 BOA, ŞD., 925/22, 20 Ekim 1893.

73 BOA, HR.TH., 132/85, 22 Ağustos 1893; BOA., HR.TH., 133/21, 05 Eylül 1893.

74 BOA, HR.TH., 158/74, 23 Haziran 1895.

75 BOA, HR.İD., 2042/9, 5 Ocak 1896.

76 BOA, HR.İD., 708/11, 21 Kasım 1896; BOA, HR.İD., 708/12, 23 Aralık 1896.

77 BOA, Dahiliye Mektubi Kalemi (DH.MKT), 938/13, 14 Mart 1905.

78 BOA, HR.İD., 708/17, 27 Temmuz 1898.

79 Mustafa Hadi Efendi'nin becayişle Korfu'ya atandığı bilgisi için bk. BOA, BEO, 2288/171561, 4 Nisan 1904; Rostof'a tayin edilen Ramazan Efendi'nin pasaport işlemleri için bk. BOA, HR.İD., 2057/12, 9 Mayıs 1901.

80 BOA, HR.SFR.04., 851/89, 15 Aralık 1910.

81 Yeni, agm., s. 176.

82 BOA, DHSİDd., 26/89, tarihsiz.

edilmişti.⁸³ Fakat Hafız Ali Efendi'nin ne kadar süreyle görevde kaldığı veya halefi olup olmadığı konusunda herhangi bir bilgiye rastlayamadık.

Korfu'ya imam tayini konusunda Babıali'nin oluru alındıktan sonra şehbender Azaryan'ın önerisiyle Mehmed Salih Efendi imam olarak tayin edilmiş⁸⁴ ve 1883 yılının sonuna kadar görevinde kalmıştı. Onun halefi Ramazan Efendi⁸⁵ on yıl kadar Korfu'da görev yaptıktan sonra 1905'te becayiş yoluyla Rostof'a atandı. Ramazan Efendi'nin becayiş yaptığı isim olan Mustafa Hadi Efendi, görevli bulunduğu süreçte vaktinin çoğunu İstanbul'da geçirmişti. Uzun süre görev yerine dönmediği için azledilen Mustafa Hadi Efendi'nin yerine daha önce Rostof'ta görev yapan Ali Rıza Efendi'nin ismi gündeme gelmişti.⁸⁶ Fakat bu atamanın yapıldığına ya da Korfu'da bir başka imamın istihdam edildiğine dair elimizde bilgi bulunmamaktadır. Ayrıca Korfu şehbenderliğinin gönderdiği bir yazıda kançılar ve imama ihtiyaçları olmadığı oysa Arnavut lisanı bilen yerli bir tercümanın faydalı olacağı ifade edilmekteydi.⁸⁷ Bu bilgiye göre, Korfu şehbenderliğinde imam istihdamına son verilmiş olması muhtemeldir.

Daha önce belirtildiği gibi Romanya'daki Osmanlı şehbenderliklerinde görevlendirilen imamlar hakkında sağlıklı bilgiye sahip olmadığımızı ve belgelerde Bükreş'te görevli imamların hem sefaret hem de şehbender imamı olarak ifade edildiklerinden söz etmiştik. Bükreş'te tespit edebildiğimiz ilk imam Selim Efendi'ydi.⁸⁸ Selim Efendi'nin 1891 yılında vefatının ardından bu göreve Şaban Efendi getirilmişti.⁸⁹ Romanya'nın başkentinde tespit edebildiğimiz son şehbender imamı ise Ahmed Efendi'ydi.⁹⁰

83 BOA, HR.SYS., 1703/49, 19 Temmuz 1894.

84 BOA, HR.İD., 727/7, 13 Ekim 1885.

85 Ramazan Efendi 15 Aralık 1883 tarihinde Korfu'ya geldiğine dair telgraf için bk. BOA, HR.İD., 727/14, 28 Aralık 1887.

86 Bu süreçle ilgili belgeler bk. BOA, İrade Hususi (İ.HUS.), 111/125, 7 Aralık 1903; BOA, Maarif Nezareti Mektubi Kalemi (MEMKT.), 760/49, 2 Şubat 1904; BOA, İ.HUS., 114/37, 8 Mart 1904; BOA, MEMKT., 768/3, 9 Mart 1904; BOA, BEO., 2258/169280, 5 Mayıs 1906; BOA, BEO., 2935/220085, 26 Ekim 1906.

87 BOA, DH.MKT., 2857/35, 26 Haziran 1909.

88 Selim Efendi belgelerde hem sefaret hem de şehbender imamı olarak zikredilmektedir. Bk. BOA, İ.HR., 316/20223, 3 Ekim 1889.; *Salnâme Nezâret-i Umûr-ı Hâriciyye 1302*, haz. Ahmed Neziha Galitekin, C IV, İşaret Yayınları, İstanbul 2003, s. 79.

89 Benzer bir karışıklık Şaban Efendi için de geçerlidir. Bk. BOA, HR.TO., 44/6, 8 Eylül 1891; BOA, HR.SFR.04., 604/14, 9 Ekim 1907.

90 1921 yılına ait bir belgede vefat ettiği için Bükreş'te bulunan ailesine 2150 kuruş verilmesine dair bir bilgi mevcuttur. Bk. BOA, HR.HMŞ.İŞO., 220/42, 16 Ocak 1921.

Kalas'ta inşa edilen Hamidiye camiine Hasan Sıdkı Efendinin imam olarak tayin edildiğini⁹¹ ve bu görevi uzun yıllar ifa ettiğini bilmekteyiz. Belgelerde Hasan Sıdkı Efendi için cami imamı ifadesi kullanılmakla birlikte 1918 yılına ait bir belgede kendisini Hamidiye Camii ve Kalas Başşehbenderhanesi İmamı olarak tanımlamaktadır.⁹² Aynı şekilde Sünne'de bulunan din görevlileri için de cami imamı ifadesi kullanılmaktadır. Yalnız Birinci Dünya Savaşı yıllarında burada Ali Rıza Efendi isimli bir şehbender imamı görev yapmaktaydı.⁹³

Son şehbender imamlığının ihdas edildiği yerin Addis Ababa şehbenderliği olduğunu daha önce belirtmiştik. Bu göreve ilginç bir hayat hikayesi olan Hacı Tevfik Efendi tayin edilmişti. Birinci Dünya Savaşı sırasında Hacı Tevfik Efendi'nin bazı hususi vazifelerde görevlendirilmesi gerektiği için resmi bir sifata haiz olmasının iyi olacağı düşünülmüş ve dini bilgisi nedeniyle şehbender imamı olarak tayin edilmesine karar verilmişti.⁹⁴ Hacı Tevfik Efendi, Habeşistan'a savaştan bir yıl önce göç etmiş ve kitapçılıkla uğraşmıştı.⁹⁵ Güvenilir ve bölge aşiretlerini iyi tanıdığından istifade edilebilecek bir isimdi. Habeşistan şehbenderi Mazhar Bey'in himayesinde aşiretlerle iletişimde ve gerekse hususi işlerde yararlı olacağı için imam tayin edilmişti. Hatta faaliyetlerini yürütebilmesi için kendisine Şeyh Hamuda aracılığıyla para gönderilmişti.⁹⁶ Bir istihbaratçı vazifesi gördüğü anlaşılan Hacı Tevfik Bey, Mazhar Bey'in vefatından sonra Adisa Ababa'daki Osmanlı şehbenderliğine vekalet etmişti. Savaşın bitmesinden sonra bir müddet için İstanbul'a dönmüş fakat daha sonra Mısır'a geçmişti.⁹⁷

Şehbender İmamlarının Maaş ve Rütbeleri

Şehbender imamlarının atama ve görevlendirilmelerinde herhangi bir kural ve kaide bulunmadığı gibi maaşlarında da bir düzensizlik söz konusudur. Zira sefaret

91 BOA, Yıldız Resmi Maruzat (Y.A.RES.), 62/2, 23 Kasım 1892.

92 Çağ, agm., s. 281.

93 Cihat ilanı üzerine Sünne Şehbenderhanesi imamı Ali Rıza Efendi'nin harbe iştirak istidasi için bk. BOA, HR.SYS., 2404/62, 6 Aralık 1914. Ali Rıza Efendi 7 Mayıs 1916 tarihinde vefat etmiştir. BOA, HR.HMŞ.İŞO., 236/27, 12 Kasım 1919.

94 BOA, HR.SYS., 2335/36, 4 Temmuz 1915.

95 Ahmet Kavas, *Osmanlı Afrika İlişkileri*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2013, s. 149.

96 BOA, HR.SYS., 2335/36, 8 Temmuz 1915.

97 Tuğrul Oğuzhan Yılmaz, *Birinci Dünya Savaşı'nda Teşkilat-ı Mâhsusa'nın Doğu Afrika'daki Faaliyetleri*, Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2020, s. 88.

imamlarının maaşları sabitken şehbender imamlarının aldıkları aylık ücret görev yaptıkları yere göre değişiklik göstermekteydi. Nitekim 1908 yılına ait bir belgede sefaret imamlarının 1350 kuruş maaşa ek olarak 900 kuruş tahsisat aldıkları anlaşılmaktadır. Aynı belgeye göre; Malta şehbender imamına 650, Taygan ve Korfu imamlarına 500 kuruş, Rostof'ta görevli şehbender imamına ise 400 kuruş maaş verilmekteydi. 300 kuruş olan en düşük maaşı ise Bükreş şehbender imamı almaktaydı. Ayrıca hiçbir imama şehbenderlikten gıda ve barınma gibi ihtiyaçları için tahsisat verilmemekteydi.⁹⁸

İlk dönemlerde bir imam aynı yerde görevine devam etse de maaşında artış ve azalışlar olabildiği gibi yerine tayin edilen bir başka imamın maaşı değişebilmekteydi. Örneğin otuz yıldan fazla Malta'da görev yapan Mustafa Hamdi Efendi'nin maaşındaki değişim şu şekildeydi;

Başlangıç Tarihi	Bitiş Tarihi	Maaş Miktarı
1 Teşrin-i Sâni 1280	Gaye-i Şubat 1284	1000
1 Mart 1285	Gaye-i Şubat 1295	1500
1 Mart 1296	10 Mart 1302	1140
11 Mart 1302	Gaye-i Şubat 1312	1410
1 Mart 1313	10 Ağustos 1313	1273 ⁹⁹

Mustafa Hami Efendi'nin yerine Ahmed Nazif atandığında ise Malta'daki şehbender imamı maaşında büyük bir kesinti yapılarak kendisine sadece 650 kuruş maaş tahsis edildi.¹⁰⁰ Fakat sonradan en azından görev yaptıkları yere göre şehbender imamlarının maaşlarının sabit kaldığını söyleyebiliriz.

Şehbender imamlarının maaşlarının öncelikli olarak hazineye yük olmadan şehbenderlik hasılatından karşılanması yönünde bir eğilim vardı. Nitekim Resul Hayri Efendi Atina-Pire şehbenderhanesine ilk imam olarak tayin edildiğinde 1000 kuruşluk maaşının şehbenderlik hasılatından karşılanmasına karar verilmişti.¹⁰¹ Fakat şehbenderlik hasılatının yetersiz olduğu yerlerde maaş ödemeleri merkeze havale ediliyordu. Örneğin Rostof'a 500 kuruş maaşla bir imam tayinine karar

⁹⁸ BOA, BEO, 3304/247757, 29 Nisan 1908.

⁹⁹ BOA, ŞD., 956/75, 2 Ekim 1897.

¹⁰⁰ BOA, BOA., İ.HR., 356/57, 3 Kasım 1897.

¹⁰¹ BOA, İ.HR., 289/18140, 19 Nisan 1883.

verildiğinde bu maaşın şebenderlik hasılatından karşılanmasının imkânsız olduğu ortaya çıkmıştı.¹⁰²

Şebender imamları, Osmanlı Devleti tarafından nişandan daha çok rütbeyle taltif edilmişlerdir. İlimiye sınıfına mensup oldukları için şebender imamlarına da o sınıfa ait rütbelere verilmekteydi. Nitekim Malta şebenderi Antuan Naum tarafından Hariciye Nezaretinden Mustafa Hamdi için ilk defa rütbe talebinde bulunulduğunda, bu talep ilmiye mensuplarına mülkiye rütbesi verilemeyeceği için reddedilmişti. Bunun üzerine Antuan Naum, aradaki farkı bilmediğini itiraf ederek Mustafa Hamdi için ilmiye rütbesi verilmesi talebinde bulunmuştu.¹⁰³ Böylece şebender imamlarının her ne kadar bir dış temsilcilik kaçırlarının bir üyesi olsalar da mülkiye sınıfına dahil olmadıkları açık bir şekilde gösterilmişti. Nitekim rütbe talepleri şebender tarafından Hariciye Nezareti'ne yazılır, Hariciye de Meşihat Dairesine talepleri iletirdi. Rütbeyi belirleyen ve onaylayan makam Meşihat Dairesi idi. Şebender imamları genellikle Bursa ve Edirne müderrisliği rütbelerine haiz görülürlerdi.¹⁰⁴ İçlerinden yalnız Mustafa Hamdi Efendi müderrislik üstü bir rütbeyle çıkararak Maraş mevleviyetine kadar yükselebiliyordu.¹⁰⁵

Sayıları az olsa da bazı şebender imamlarına nişan verildiğini görmekteyiz. En fazla nişan alan isim ilk şebender imamı Mustafa Hamdi Efendi idi. Kendisine sırasıyla beşinci, dördüncü ve üçüncü rütbelere Mecidi nişanı tevcih edilmişti.¹⁰⁶ Yine Malta'da görev yapan imamlardan Ahmed Nazif, beşinci rütbeden Mecidi nişanı ile ödüllendirilmişti.¹⁰⁷

Yabancı devletlerden nişanla taltif edilme konusunda misyon şeffikleri kaçırlarınları diğer devlet memurlarına göre daha avantajlı konumdadılar. Ancak elimizde yalnızca bir tek şebender imamının yabancı bir devletten nişanla ödüllendirildiğine dair bilgi bulunmaktadır. Bükreş Başşebenderhanesi imamı Şaban Efendi, Kalas'da Hamidiye Cami-i Şerifi imamı Sıdkı Efendi'yle birlikte Romanya Kralı tarafından nişanla taltif edilmişlerdi. Fakat kendilerine sıfat-ı

102 BOA, İ.HR., 294/18516, 10 Haziran 1884.

103 BOA, HR.TO., 326/70, 4 Ocak 1868.

104 Rütbe tevcihlerine dair örnekler için bk. BOA, HR.TH., 59/27, 8 Kasım 1885; BOA, HR.TH., 91/10, 9 Temmuz 1889; BOA, HR.TH., 98/24, 6 Nisan 1890; BOA, HR.TH., 268/101, 23 Mayıs 1902.

105 BOA, HR.SAİD., 2/14, 27 Mart 1891.

106 BOA, HR.SAİD., 2/14, 27 Mart 1891.

107 BOA, HR.TH., 347/83, 23 Mayıs 1907.

hâliyeri nedeniyle bu nişanları takamayacakları ama isterlerse hatıra olarak saklayabilecekleri ifade edilmişti.¹⁰⁸ Hıristiyan devletler tarafından verilen nişanlar üzerinde genellikle haç tasviri bulunduğu için ilmiye sınıfına mensup imamların bunları elbiselerinde taşımalarının uygun bulunmadığı anlaşılmaktadır. Bu da bize niçin şehbender imamlarına yabancı devletler tarafından nişan taltifi yapılmadığı konusunda ipucu vermektedir.

Şehbender İmamlarının Uygunsuz Hareketleri ve Suistimalleri

Şehbender imamlarının yurt dışında hem devleti hem de ilmiye sınıfını temsil ettikleri için hal ve hareketlerine çok dikkat etmeleri beklenmekteydi. Nitekim ilk şehbender imamı Mustafa Hamdi Efendi'ye yola çıkmadan önce verilen talimatta amiri olan şehbenderin nezaretî altında dini işlerle ilgilenmesi, davranışlarına dikkat etmesi, uygunsuz yerlerde dolaşmaması ve bir din adamına yakışmayacak davranışlardan kaçınması konusunda uyarıda bulunulmuştu. Görevini ifâ ederken ulemaya mahsus kıyafet giymesi ve sarık sarması isteniyordu. Diğer zamanlarda setri, pantolon giyebilir ve fes kullanabilirdi.¹⁰⁹ Bununla birlikte bazı şehbender imamlarının amirleriyle veya diğer kañçılara memurlarıyla sıkıntuları, uygunsuz tavırları ve görevi suistimalleri söz konusudur.

Hasan Hüsnü Efendi'nin, görevde olduğu süreçte Taygan şehbenderi Mustafa Remzi Bey'le ciddi sorunlar yaşadığı anlaşılmaktadır. Şehbenderlikten atılmış¹¹⁰, Osmanlı tabiiyetinde olduğunu gösteren belge iptal edilmek istenmiş¹¹¹ ve yine Hasan Hüsnü Efendi'nin iddiasına göre maaşı gasp edilmişti.¹¹² Kendisi de dirayetsiz ve vazifesini yapacak malumattan yoksun olmakla itham ettiği Mustafa Remzi Bey'in görevden alınması için Babıali'ye şikâyette bulunmuştu.¹¹³ Bu süreçte bir başka vekil imam tayin edilmiş hatta bu vekil imamın görevde kalması için Taygan cemaati tarafından dilekçe verilmişse de¹¹⁴ Babıali'nin kararı Hasan Hüsnü Efendi'nin görevine devam etmesi yönünde olmuştu.¹¹⁵

¹⁰⁸ BOA, BEO., 3021/226550, 29 Mart 1907.

¹⁰⁹ Aydın Çakmak, *Türk Dışişleri Teşkilatının Gelişimi, Hariciye Nezaretî*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2020, s. 243.

¹¹⁰ BOA, HR.SFR.1., 23/31, 24 Ocak 1871; BOA., HR.SFR.1., 23/62, 1 Şubat 1871.

¹¹¹ BOA, HR.SFR.1., 27/83, 4 Haziran 1871.

¹¹² BOA, HR.SFR.1., 22/18, 13 Aralık 1870.

¹¹³ BOA, Hariciye Nezaretî Hukuk Kısmı (HR.H.), 156/8, 5 Şubat 1871.

¹¹⁴ BOA, HR.SFR.1., 33/32, 23 Temmuz 1872.

¹¹⁵ BOA, HR.SFR.1., 36/26, 14 Ekim 1872.

Rostof şebkenderi Feyzi Bey'le şebkender imamı Ali Rıza Efendi Babıali'ye birbirleri hakkında şikâyette bulunmuşlardı. Soruşturmacı olarak Taygan şebkenderi Şedid Efendi vazifelendirilmiş ve soruşturmada Ali Rıza Efendi'nin suçlu bulunması halinde azledilmesi istenmişti.¹¹⁶ Nitekim bu soruşturmadan kısa bir süre sonra Ali Rıza Efendi görevinden alınmıştı.

Korfu Şebkenderi Vitalis Efendi de maiyetinde imam olarak görevli Ramazan Efendi'yle sorunlar yaşamıştı. Hatta bu sorunlar nedeniyle Vitalis Efendi İstanbul'a çağırılmıştı. Vitalis Efendi, Atina sefiri tarafından kışkırtılan ve gayet mutaassıp olarak nitelendirdiği imam tarafından sürekli hakarete uğramaktan şikayetçiydi. Şebkender imamının gerek kendisine gerekse yabancılara karşı gavur, dinsiz ve kafir gibi aşağılayıcı sözler sarf ettiğini ifade etmişti.¹¹⁷

Malta şebkenderi Fevzi Efendi maiyetinde görev yapan imamdan pek şikayetçi değildi. Ancak görev yaptığı adada bir imama ihtiyaç olduğu konusunda şüpheleri vardı. Kendisi iki yıldır görevde olmasına rağmen adadaki camide ne imamın ne de bir başka kişinin namaz kıldığını görmüştü. İmam için hem şebkenderhanede hem de camide bir oda tahsis edilmişti. Ayrıca camide hiçbir işe yaramadığını düşündüğü bir beççi bulunmaktaydı. Bunlara boşu boşuna maaş ödenmekteydi. Üstelik bir şebkender de fahri olarak imamın vazifesini üstlenebilirdi. Bu nedenle ya bekçiliğin ya da imamlığın lağvedilmesini Babıali'den talep etmişti.¹¹⁸ Fakat talebi dikkate alınmayınca bir arıza daha kaleme almıştı. Fevzi Bey'e göre; şebkender imamı Mustafa Cemaleddin Efendi hoş sohbet bir insandı ancak hiçbir lisan bilmediği ve yapacak işi olmadığından adada boş boş dolaşmaktaydı. Ada sakinlerinin kendisine kötülük edeceğine dair vesveseleri nedeniyle şebkenderi meşgul etmekteydi. Malta gibi küçük bir yerde ruhani kıyafetiyle dikkatleri celp eden imamların en ufak bir hatalarının bile dedikoduya neden olacağı aşikâr olduğundan, imamların hem biraz lisan bilmesi hem de uyanık olması gerekliydi. Üstelik adada hiçbir Müslüman Osmanlı tebaası bulunmamaktaydı. Memleketin birçok yerinde milletin dini ihtiyaçlarını karşılayacak ve çocuklara okuma yazma öğretecek hoca bulunmazken Malta'da bir imam görevlendirmenin anlamı bulunmamaktaydı.¹¹⁹ Fakat Fevzi Bey'in bu arızası da dikkate alınmayacaktı.

Atina-Pire şebkenderliğinde görev yapan imamlardan Ali Rıza Efendi'nin

116 BOA, HR.TH., 197/12, 12 Temmuz 1897; BOA, HR.TH., 199/68, 28 Ağustos 1897.

117 BOA, Yıldız Zabtiye Nezareti Maruzatı (Y.PRK.ZB.), 32/33, 9 Nisan 1902.

118 BOA, HR.TH., 385/48, 22 Şubat 1913.

119 BOA, HR.SFR.3., 707/34, 23 Mart 1914.

şehbenderlik tercümanı Nikoladis Efendi aleyhinde eski bir şehbenderlik çalışanıyla birlikte sahte bir mektup yazdığı ve bu mektubu Atina sefaretine gönderdiği ortaya çıkmıştı.¹²⁰ Dolayısıyla Ali Rıza Efendi görevinden azledilmiş. Ancak azlinden kısa bir süre sonra Ali Rıza Efendi'nin ismi Osmanlı Devleti'nin de itibarını sarsan uygunsuz bir haberle Yunan gazetelerinin gündemine gelmişti. Asty, Keri, Efimeris Syzitiseseon, Acropolis ve Ephimesis isimli gazetelerde çıkan haberlerde, Ali Rıza Efendi para karşılığı büyüçülük yapmakla suçlanıyordu. Özellikle evde kalmış kızları büyü yoluyla eş bulacağı vaadiyle kandırmıştı. Skandalın büyüklüğü yüklü miktarda para aldığı yaşı geçkin bekar bir kadının şikayetiyle ortaya çıkmıştı. Gazetelerin haberine göre; Ali Rıza Efendi eğer firar etmediyse bulunduğu yerde tutuklanacaktı.¹²¹

Hakkında şikayet söz konusu olan şehbender imamlarından biri de Mustafa Hadi Efendi'ydi. Mustafa Hadi Efendi, tedavi olmak için bir aylığına geldiği başkentte yaklaşık üç yıl boyunca kalmıştı. Bu süreçte Maarif veya Evkaf Nezaretlerine bağlı meclislerden birine tayin olabilmek için çok çaba sarf ettiğini görmekteyiz. Aslında bu beklentisi yersiz değildi. Yıldız Sarayından referansı bulunmaktaydı. Fakat boş kadro bulunmadığı, daha önceki görevlerinde suiistimallerinin bulunduğu ve liyakati konusunda şüphelerin olduğu gibi gerekçelerle ilgili nezaretler tarafından talebi bir türlü yerine getirilmemişti. Üç yıl sonunda kısa bir süreliğine Korfu'ya döndüğünde ise Atina ve Dersaadet'te bulunan İngiltere sefaretleleriyle mektuplaşarak tavassutlarını istemişti. Atina'daki Osmanlı sefiri, küstah ve mağrur olarak nitelendirdiği Mustafa Hadi Efendi'nin bir devlet memuruna yakışmayacak davranışlar sergilediği için derhal azledilerek memleketine sürgüne gönderilmesini istemişti.¹²²

Mustafa Hadi Efendi Korfu'daki görevinden azledilmiş fakat Meşrutiyet'in yeniden ilanından sonra daha önce görev yaptığı Rostof'a tayin edilmişti. Fakat Mustafa Hadi Efendi, burada da problemlere yol açmıştı. Mustafa Hadi Efendi'nin göreve başlamasından kısa bir süre sonra Babıali'ye sunulan bir dilekçede, Rostof'ta yaşayan Osmanlı tebaası ve Müslümanların Meşrutiyetin kanunlarının güzelliğini hakkıyla idrak etmiş, dini vazifelerini yerine getirmeye muktedir bir imamın tayini istenmekteydi. Mustafa Hadi Efendi'nin hareket ve tavırlarının Rusların

120 BOA, HR.TO., 17/84, 8 Kasım 1893.

121 BOA, HR.SYS., 1703/49, 22 Mart 1894.

122 Bu süreçle ilgili belgeler bk. BOA, İ.HUS., 111/125, 7 Aralık 1903; BOA, MEMKT., 760/49, 2 Şubat 1904; BOA, İ.HUS., 114/37, 8 Mart 1904; BOA, MEMKT., 768/3, 9 Mart 1904; BOA, BEO, 2258/169280, 5 Mayıs 1906; BOA, BEO, 2935/220085, 26 Ekim 1906.

alaylarına neden olduğu iddia edilmekteydi. Bir başka dilekçede ise Mustafa Hadi Efendi hakkında defalarca şikâyetle bulunmalarına rağmen hala vazifesini sürdürdüğü oysa İstibdat döneminde bile onun Rostof'daki görevine son verildiği ifade edilmekteydi. Hıristiyan devletleri yurt dışında görevlendirdikleri imamları seçerken en mümtaz ruhbanları seçtiğine göre; Meşrutiyet idaresinin de Rostof gibi Müslümanların yoğun yaşadığı bir yere en güzide imamları görevlendirmesi beklenmekteydi. Oysa Mustafa Hadi Efendi cahil ve ahlaksız bir adamdı. Hıristiyanlar bile ondan nefret etmekte ve bu şahıstan dolayı Müslümanlarla alay etmekteydiler. Müslümanlar onun yüzünden camide cemaatle namaz kılmayı bırakmışlardı.¹²³

Şikâyetler nedeniyle Mustafa Hadi Efendi görevden alınmış yerine İsmail Efendi tayin edilmişti. Ancak yeni bir imamın göreve gelmesi sorunları ortadan kaldırmamıştı. Mustafa Hadi Efendi Rostof'dan ayrılmamış ve Rostof'daki Rus yerel otoriteleri de konuya müdahil olmuşlardı. Konu hakkında bir rapor hazırlayan Rostof şehbenderi Derviş Sabit Bey'e göre; Ruslar Osmanlı hükümetini camiye kapatmaya zorlamak istiyordu. Yeni imam kendisine tahsis edilen yerde kalamamakta hatta cemaate namaz kıldırma konusunda bile çeşitli zorluklarla karşılaşmaktaydı. Mustafa Hadi Efendi'nin imamlığı zamanında onun uygunsuz hareketleri nedeniyle bir haftalığına cami ibadete kapatılmıştı. Fakat duruma müdahale etmek isteyen Rus yetkilileri umuma açık bir ibadethaneyi kapatamayacağı konusunda şehbendere uyarıda bulunmuş ve konu hakkında Babıali ile yapılan yazışmalar talep edilmişti. Derviş Sabit Bey ise caminin Osmanlı şehbenderliğinin bir şubesi olduğu ve kirasının Osmanlı hükümeti tarafından verildiğini ifade etmişti. Bir konsolosla hükümeti arasındaki yazışmaların ibrazı hiçbir devlet tarafından istenemezdi. Rostof'tan ayrılmayan Mustafa Hadi Efendi'nin ise hem cahil hem de akıl sağlığının yerinde olmadığı ifade edilmekteydi. Nereden bulunduğu belli olmayan nişanları göğsüne ilıştirmiş şekilde ve başında kocaman bir yeşil kavukla ortalıkta gezinmekte, çeşitli cemiyetlerin düzenledikleri etkinliklerde adeta maskara edilmekteydi. Altı aydır maaşı kesilmiş olmasına rağmen yerel yetkililerden para alarak geçimini sağlamaktaydı. Şehirde iki Tatar mescit olmasına rağmen Müslüman ahalinin şehbenderhaneye bağlı camiye rağbet etmesi yerel otoriteleri rahatsız etmekte ve caminin kapatılması için bahaneler aramaktaydılar. Mustafa Hadi Efendi'nin bahane edilerek yerel otoriteler tarafından caminin kapatılması durumunda taassup sahibi olmakla birlikte samimi dindar Müslümanların tepki vermesinden korkuluyordu. Hatta yeni imam

123 BOA, HR.SFR.04., 851/89, 15 Aralık 1910.

İsmail Efendi polis tarafından sorgulanmış ve tahkire uğramıştı. Belki Cuma namazı için İsmail Efendi'nin imamlığına izin verilmeyecekti. Bunun kargaşaya neden olmaması için ibadethanenin kapatılmasından başka çare yoktu. Rostof şehbenderi Derviş Sabit Bey'e göre; meselenin tek çözüm yolu Babialı'nın bizzat Mustafa Hadi Efendi'yle temasa geçerek dönüşünü sağlamasıydı.¹²⁴ Sonunda Mustafa Hadi Efendi'nin dönüş için ikna edildiği anlaşılmaktadır.¹²⁵

Sonuç

Malta'ya yapılan ilk atamadan sonra bazı şehbenderliklerde imam kadrosu ihdas edilmişse de imam tayin edilen şehbenderlik sayısının çok sınırlı kaldığı ortadadır. Üstelik hangi şehbenderliklere imam tayin edilebileceği konusunda da bir kural ya da kaide bulunmamaktaydı. Genellikle bu kadrolar şehbenderin veya şehbenderliğin bulunduğu bölgede yaşayan Müslümanların talebiyle ihdas edilmekteydi. Ayrıca şehbender imamlarının tayin edildiği yerlerde şehbenderliğe bağlı bir caminin olduğunu ya böyle bir cami yapılmak istendiğini ya da bir mekânın ibadethane olarak kiralandığını görmekteyiz. Hem mekânın şehbenderliğe bağlı olması hem de görev yapan imamın şehbenderlik kaçılarıyasına dahil edilmesi herhangi bir müdahaleye karşı diplomatik dokunulmazlık sağlamak olduğu anlaşılmaktadır.

Şehbender imamları ilmiye sınıfının bir mensubu oldukları için, Hariciye Nezareti'nin yanında Meşihat Dairesinin sorumluluğunda olmaları çeşitli sorunlara neden olabilmekteydi. Şehbenderliğin bulunduğu bölge Müslümanlarının da imam atamalarına karışabilmekteydiler. Bazı imamların, görev yaptıkları yerlerde Müslüman cemaatle veya kaçılarıya personeliyle ciddi problemler yaşadıkları, ilmiye sınıfına yakışmayacak tavır ve davranış sergiledikleri de görülmekteydi. İmam seçimleri için Meşihat Dairesinde kimi zaman sınav yapılırsa da her imamın aynı şekilde seçildiğini de söylemek güçtür. Bir başka sorun da imamlara ödenen maaşların şehbenderliklerin bulunduğu yere hatta kişiye göre değişmesiydi. Şehbender imamlarının dini hizmetlerle ilgilendikleri ve kimi yerlerde çocuklara din eğitimi verdikleri bilirse de görev ve sorumluluklarına dair bir talimat bulunmamaktaydı. Kısacası şehbender imamları hakkında kurumsal ve sistematik bir yapıdan söz edemeyiz.

Şehbender imamlarının sayısı az olsa da atandıkları şehbenderliklerde Müslümanların dini vecibelerine yerine getirmelerine rehberlik etmeleri,

¹²⁴ BOA, HR.İD., 1590/90, 22 Mayıs 1912.

¹²⁵ BOA, HR.SFR.1., 165/13, 26 Haziran 1912.

çocuklara okuma yazma öğretmeleri ve dini eğitim vermeleri, cenazelerin İslami kural ve kaidelere göre defnedilmelerini sağlamaları önemli bir hizmetti. Bu açıdan Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde hizmet veren yurt dışında görevli din ataşeleri ve imamlarıyla benzer bir sorumlulukları bulunmaktaydı. Osmanlı'nın şehbender imamları ile bugünün yurtdışındaki din görevlileri arasında kurumsal süreklilik açısından olmasa bile tarihsel bir bağ kurulabileceği kanaatindeyiz.

Kaynaklar**Arşiv Kaynakları****Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA),**

Babı Ali Evrak Odası (BEO.): 1036/77699, 2105/157831, 2258/169280, 2288/171561, 2935/220085, 3021/226550, 3304/247757, 3425/256820, 3716/278693, 3722/279140.

Dahiliye Mektubi Kalemi (DH.MKT.): 2857/35, 938/13.

Dahiliye Sicill-i Ahval Defterleri (DH.SAİDd.): 26/89.

Hariciye Nezareti Hukuk Kısmı (HR.H.): 156/8.

Hariciye Nezareti İdare (HR.İD.): 708/11, 708/12, 708/17, 727/7, 1589/58, 1590/32, 1590/33, 1590/67, 1590/69, 1590/90, 1591/68, 2042/9, 2057/12.

Hariciye Nezareti İstişare Odası (HR.HMŞ.İŞO.): 68/15, 220/42, 236/27.

Hariciye Nezareti Londra Sefareti (HR.SFR.3.): 323/77, 671/13, 673/35, 696/4, 697/19, 703/87, 707/34.

Hariciye Nezareti Mektubi Kalemi (HR.MKT.): 246/55.

Hariciye Nezareti Petersburg Sefareti (HR.SFR.1.): 20/6, 22/18, 23/31, 23/62, 27/83, 33/32, 36/26, 165/13.

Hariciye Sicill-i Ahval İdare-i Umumiyesi Müdüriyeti (HR.SAİD): 2 /14.

Hariciye Nezareti Siyasi (HR.SYS.): 1703/49, 2131/13, 2211/72, 2236/9, 2239/32335/36, 2244/37, 2335/36, 2404/62.

Hariciye Nezareti Sofya Sefareti (HR.SFR.04.): 604/14, 851/89.

Hariciye Nezareti Tahrirat (HR.TH.): 59/27, 91/10, 98/24, 130/79, 132/85, 133/21, 156/74, 158/74, 177/4, 197/12, 199/68, 263/16, 268/101, 347/83, 385/48.

Hariciye Nezareti Tercüme Odası (HR.TO.): 9/115, 17/84, 43/78, 44/6, 323/26, 326/70, 399/21, 632/46.

Hariciye Umur-ı Hukukiye-i Muhtalita Müdüriyeti (HR.UHM.): 171/57.

İrade Hariciye (İ.HR.): 78/3835, 114/5557, 208/11971, 209/12054, 288/18074, 289/18140, 294/18516, 297/18794, 298/18889, 315/20204, 316/20223, 356/57, 372/26.

İrade Hususi (İ.HUS.), 111/125, 114/37.

Maarif Nezareti Mektubi Kalemi (MF.MKT.): 760/49, 768/3.

Şura-yı Devlet (ŞD.): 925/22, 956/75, 999/26.

Yıldız Resmi Maruzat (Y.A.RES.): 62/2.

Yıldız Zabtiye Nezareti Maruzatı (Y.PRK.ZB.), 32/33.

Araştırma ve İnceleme Eserler

Akgün, Ömer Faruk, “Hoca Tahsin”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C XIII, 1998, s. 198-206.

Berridge, G.R.- James Alan, *A Dictionary of Diplomacy*, Palgrave Macmillan Press, New York 2003.

Çağ, Galip, “Osmanlı Tunası’nda Bir Mabet İnşası: Kalas (Galati) Hamidiye Cami-i Şerifi”, *Yüzcüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 16, 2016, s. 278-294.

Çakmak, Aydın, *Türk Dışişleri Teşkilatının Gelişimi, Hariciye Nezareti*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2020.

Jönsson, Christe- Hall, Martin, *Essence of Diplomacy*, Palgrave Macmillan Press, New York 2005.

Kavas, Ahmet, *Osmanlı Afrika İlişkileri*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2013.

Kılıç, Musa “Osmanlı Devleti’nin Sefaret İmamları”, *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, C VII, S. 16, s. 762-782.

Orhonlu, Cengiz, *Osmanlı İmparatorluğu’nun Güney Siyaseti, Habeş Eyaleti*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1996.

Salnâme Nezâret-i Umûr-ı Hâriciyye 1302, haz. Ahmed Nezih Galitekin, C IV, İşaret Yayınları, İstanbul 2003.

Thake, Conrad, *The Ottoman Muslim Cemetery in Malta*, Best Print Co., Malta 2020.

Tütüncü, Mehmet, “Malta Türk Şehitliği”, *Savaş Tarihi Araştırmaları Uluslararası Kongresi, 100. Yılında 1. Dünya Savaşı ve Mirası*, C I, 6-8 Kasım 2014, Çanakkale Valiliği Yayınları, Çanakkale 2015, s. 501-528.

Uçar, Ahmet, *Unutulmayan Miras, Güney Afrika’da Osmanlılar*, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2008.

Yavuzer, Hasan “Diyanet İşleri Başkanlığının Kurumsal Yapılanması İçinde Cami Hizmetlerine Sosyolojik Bir Bakış”, *SBArD*, S. 12, Eylül 2008, s. 175-199.

Yeni, Mustafa, “Dünya Savaşı’nda Osmanlı Şehbenderlerinin Eve Dönmesi”, *Birinci Dünya Savaşı Odağında Tarih Boyunca Savaş*, ed. Metin Ünver-Mustafa Tanrıverdi, Hiper Yayın, İstanbul 2018, s. 163-194.

Yılmaz, Tuğrul Oğuzhan, *Birinci Dünya Savaşı’nda Teşkilat-ı Mâhsusa’nın Doğu Afrika’daki Faaliyetleri*, Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2020.

